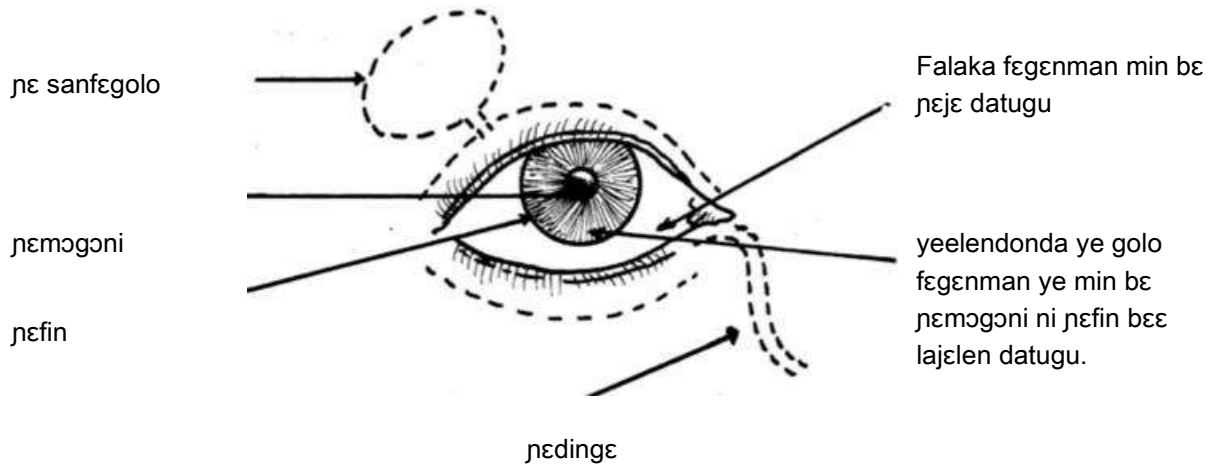

Sigida 16

ገጽ

1 ገጽ ገጽ taamasijew

ገጽ ka ko ka ገጽ ገጽ. An ka kan ka a lakana ka ገጽ. An bena taamasijew ገጽ ገጽ, ni aw ye o ገጽ la kelen ye ገጽ, aw be taa ገጽ ገጽ la joona.

1. Joginda fen o fen be ገጽ ገጽ walima ka ገጽ ገጽ a la.
2. Ni kuru ገጽ ገጽ ka dimi ke a la.
3. Dimi ገጽ ገጽ (a be se ka ke ገጽ kan dimi ye, ገጽ ገጽ walima kuru ገጽ).
 - ገጽ ገጽ kungolodimi suguya be, ni ገጽ kelen ገጽ ገጽ be mine ka a ገጽ walima ka a bonya ni ገጽ kelen ye.

4. Ni joli be ገጽ ገጽ ገጽ (aw ye seben ገጽ 225 laj).
5. Ni danfara belebele be ገጽ ገጽ fila ce, o be se ka ke kunsemenafijew taamasijew ye, ገጽ bilalen kunseme jolisira la, ገጽ ገጽ walima bana ገጽ kan.

6. Ni mɔɔɔ ɲɛ kelen walima a filasi tɛ yelike ka ɲɛ. Ni je walima falaka bɛ ɲɛmɔɔɔni kan. O bɛ se ka kɛ kanseri taamasijɛ ye walima ɲɛkanfalaka (aw ye seben ɲɛ 225 lajɛ).
7. Ni ɲɛdimitulu 1% ma se ka ɲɛdimi nɔɔɔya tile 5 walima tile 6 kɔɔɔ.

1.1 ɲɛ joginni

ɲɛ joginni suguya bɛɛ ka kan ka jate faratiba ye, barisa a bɛ se ka mɔɔɔ kɛ fiyɛntɔ ye. Hali jogindamisenniɯ, ni u ma furake joona ka ɲɛ, o bɛ se ka kɛ sababu ye ka mɔɔɔ kɛ fiyɛntɔ ye.

Ni joginda juguyara kɔsɛbɛ fo ka se ɲɛfin ma, o ye faratiba ye.

Ni bolokuru sera ɲɛ ma ka joli sigi a kɔɔɔ, o ye faratiba ye (aw ye seben ɲɛ 225 lajɛ). Ni dimi juguyara tile dama dama kɔfɛ, o bɛ se ka kɛ ɲɛnatansiyɔn juguman ye (seben ɲɛ 222 lajɛ).

A furakecogo

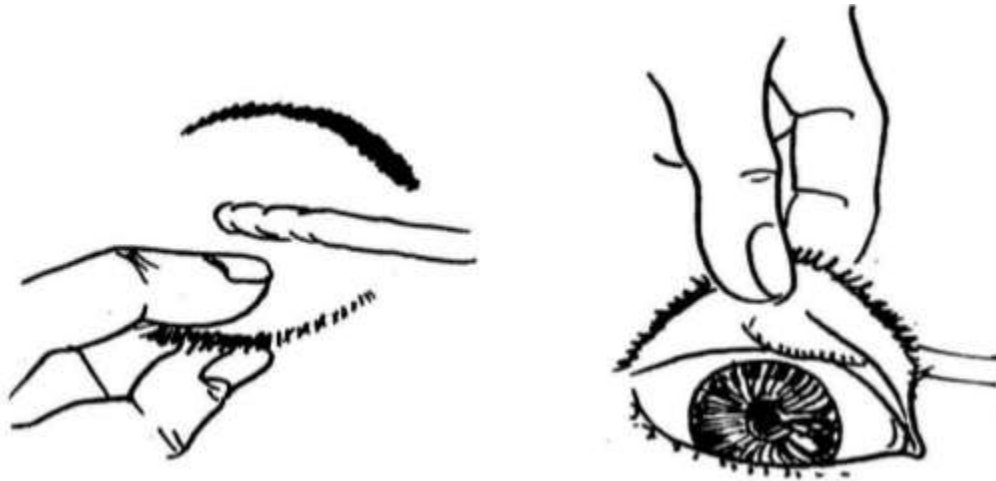
- Ni a tigi bɛ yelike ni ɲɛ bananen ye halisa, aw bɛ a furake ni ɲɛdimitulu ye (aw ye seben ɲɛ 378 lajɛ). Aw bɛ o ɲɛ datugu ni bandi sanuman ye walima ni fini fɛgenman sanuman ye. Ni ɲɛ in ma kɛneya tile kelen walima tile fila kɔɔɔ, aw bɛ taa ni a ye dɔɔɔɔɔɔso la.
- Ni a tigi tɛ yelike ni ɲɛ ɲɛdimitɔ ye, ani ni joginda ka dun walima ni joli sigilen don ɲɛ kan (aw ye seben ɲɛ 225 lajɛ), aw bɛ ɲɛ datugu ni fini sanuman ye ani ka taa ni a ye dɔɔɔɔɔɔso la joona. **Aw kana aw digi ɲɛ kan abada.**
- Aw kana a ɲini ka kala turulen sama ka bɔ ɲɛ na abada. O la aw ka kan ka taa joona dɔɔɔɔɔɔso la barisa dɔɔɔɔɔɔ dɔɔɔn de bɛ se ka o kɛ.

1.2 Nɔɔɔ bɔcogo ɲɛ na

Aw ye a ɲini a tigi fɛ, a ka a ɲɛ datugu, ka a yeɛ, ka tila ka a yeɛma ka taa kini ni numan fɛ, sanfɛ ani duguma. O bɛ a to ɲɛji bɛ bɔ, o la nɔɔɔ bɛ laban ka bɔ a yeɛ ma.

Tuma dɔɔɔ la mɔɔɔ bɛ se ka a ɲɛ ko ni ji caman ye walasa ka nɔɔɔ labɔ. Nɔɔɔ bɛ se ka bɔ ɲɛ kɔɔɔ fana ni fini sanuman ye walima kɔɔrimugu ɲiginnen. Ni nɔɔɔ bɛ ɲɛgolo sanfɛta kɔɔɔ, aw bɛ a woloki ni alimɛti kala ye i n'a fɔ aw ɲɛ bɛ ja in na cogo min. O la, a tigi ka kan ka dugumana file.

Waati do la nɔgo be sigi ne keɛ la.

Ni nɔgo nɔɔla ne na cogo do la, ko a te se ka bo, aw be nedimituluni ke ne na, ka bandi ke ka a datugu o ko ka taa ni a ye doɔɔɔɔso la.

Ni segejiw donna ne kɔɔ

Asidiji, segekataji (kataniji), esansi, ani fenpenamafagalan ye faratiba ye new ma. **Aw be aw ne dayelelen to, ka a ko ni ji sanuman sumalen caman ye. Aw ye a ko fo miniti 30, walima fo aw yere ka a don ko a teka aw jeni tuguni. Aw kana a to ji ka don ne to kelen na.**

2 Nejalandimi

Ne kelen walima u fila be mine ka bilen, nebo ni dimi doɔni be ke a la. Ni a tigi kununa ka bo sunɔgo la, i be a sɔɔ a new ye bo tige, ka nɔɔ. A ka ca denmisen kunda.

2.1 A furakecogo:

- Aw be foɔ ka nɔgo bo ne na ni fini sanuman niginnen do ye jikalan na.
- Aw be sɔɔ ka nedimituluni (tubabukan: *pommade ophtalmique*) ke a la. Aw be duguma negolo yele ka tuluni ke **a kɔɔ** i n'a fo aw ne be ja la cogo min. Nka aw kana tuluni ke negolo sanfe, o te mako ne.
- Kunnafofi nafama: Aw kana tulubarani se ne ma abada.

2.2 Yeretangacogo nejalandimi ma

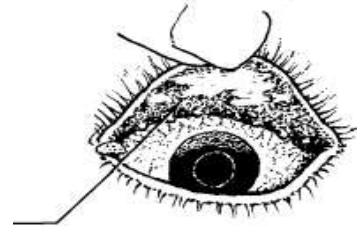
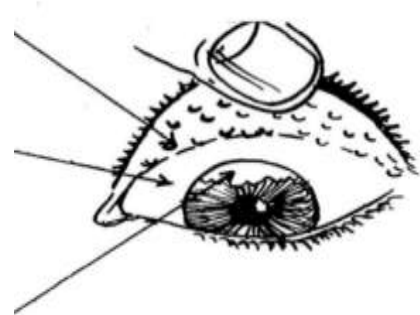
Nejalandimi ye bana ye min yelema ka di. A yelema ka teli~~n~~ ka bo mogo do la ka taa do were la. Ni denmisen do ne be a dimi, aw kana a to a ni denmisen were ka tulon ke walima ka da jagon fe, u kana u ne josi ni fini kelen ye. Aw ye aw tegew ko, aw bolo se o se aw new ma.

3 Nejalandimi basigilen

Nejalandimi basigilen don min be juguya doni doni. A be se ka kalo caman ke walima san caman ka soro a ma keneya. Ni a ma furake jona, banabagato ne be se ka fiyen. Ale be soro bolokoniw walima dimogow fe. A bana ka teli ka soro sigida la, mogow ka ca yoro min ni soro ma laboli ke.

3.1 A taamasijew

- Nejalandimi basigilen be damine ni ne bilenni ni nejibo ye i n'a fo nejalandimi gansan.
- Kalo kelen walima kalo caman kofe, kurukuru bilenni caman be falen nefara kono minnu be wele folikili (follicules) tubabukan na. Walasa ka u ye, aw be nefara korota, i n'a fo ja in be a jira cogo min (seben ne 218 laje.)
- Neje be mine ka funu doni.
- Kalo damado kofe, ni aw ye ne kolosi ka ne walima ka a file ni lupu ye min be fenw bonya, aw be a ye ko neje bilennen don barisa jolisiramisenni kura caman be bo a la panikili (*les pannicules*).
- Ni kurukuru bilenmanw ni neje bilennen ye jagon soro ne na, o be a jira ko nejalandimi basigilen don.
- San caman kofe, o kurukuru bilenmanw be a damine ka ci, ka laban ka ke jolifonmisenni jemanw ye.

O jolifon ninnu be nefaraw girinya min be se ka new yeleli geleya.

Walima u be se ka nesiw bin ne kono, ka joli bila neje la, min be laban fiyentoya ma.

3.2 A furakecogo:

Aw be kalo kelen ke ka tetarasikilini (*tétracycline*) walima eritoromisini 1% (*érythromycine*) (ɲedimituluni, seben ɲe 378) ke ɲe na siɲe 3 tile kɔɔ. Ani fana aw be se ka tetarasikilini (*tétracycline*) 3%, walima eritoromisini ke a la siɲe 1 tile kɔɔ. Walasa bana in ka furake ka ɲe, aw ka kan ka furakise dɔw ta siɲe 2 walima siɲe 3 tile kɔɔ fo dɔgɔkun 2 walima 3. O furaw ye tetarasikilini (*tétracycline*) (seben ɲe 355) walima eritoromisini (seben ɲe 254) walima silifamisidi (*sulfamidés*) (seben ɲe 356).

Ɔejalandimi basigilen jolifɔnma ka kan ka opere.

3.3 Banakunben

Ɔejalandimi basigilen furakeli a tuma na o be a bali ka jensen ka yeɓema mɔgɔ tɔw fe. Mɔgɔ o mɔgɔ ni ɲejalandimitɔ be ɲɔgɔn kan, sango denmisen o tigiw ka kan ka to ka taa u ɲew laje dɔgɔtɔɔso la tuma ni tuma. Ni ɲejalandimi taamasijɛ yera u la, aw ka kan ka a furake teliya la. Ani fana aw ka aw ɲeda ko don o don walasa ka bana yeɓemani bali. A nafa ka bon kɔsebe ka saniya taabolow labato minnu ɲefɔlen don sigida 12 kɔɔ.

Saniya matarafali be ɲejalandimi basigilen bali ka jensen.

4 Denyerɛni ka ɲedimi (ni denyerɛni ni ɲedimi wolola)

Ni damajalan walima dana be musokɔɔma na a be se ka o banakisew yeɓema den fe jiginni senfe. Bana be damine den ɲe na ka tila ka geleya werew don a ka keneya la. Ni den ɲew bilenna ka u funu walima ka u fa ɲebo la, o be se ka nin bana ninnu dɔ la kelen kofɔ, ola aw kana sigi, aw be taa ni den ye dɔgɔtɔɔso la joona.

Dana furakecogo

- Aw be sefitiriyakizɔni 125 miligaramu (*ceftriaxone* 125 mg) pikiri ke a tigi woro la siɲe kelen dɔɔn (aw ye seben ɲe 359 laje)

Damajalan furakecogo

- Aw be eritoromisini miligaramu 30 (*érythromycine* 30 mg) di den ma siɲe 4 tile kɔɔ tile 14 kɔɔ (aw ye seben ɲe 359 laje).

Ni aw te den ka bana kun dɔn u fila beɛ fura di a ma. Den ɲew ka kan ka saniya ani ka u furake ni furaw ye an da bana se minnu ma.

4.1 Banakunben

Muso caman be yen damajalan walima dana be minnu na nka u te a dɔn. Aw ka kan ka fura di den kelen kelen beɛ ma walasa ka u **kisi fiyen** ma, fo ni o ye a sɔɔ denba ye jolisegesege dɔ ke min be a jira ko bana ninnu te a la.

4.2 A furakεcogo

- Aw be eritoromisini (*érythrothromiyine*) ηedimituluni ke den ηe fila bee la ka a damine 0,5% na ka se 1% ma walima,
- Aw be tetarasikilini (*tétracycline*) ke den ηe na, a bangennen leri fila fɔɓɓ kɔɔ, walima,
- Ni eritoromisini walima tetarasikilini te aw bolo aw be powidɔni-iyodini 2,5% (*povidone-iodine* 2,5%) toni kelen ke den ηe fila bee la a bangennen leri 2 fɔɓɓ kɔɔ.

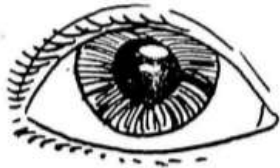
Mɔɔɔ dɔw be nitarati darizan 1% (nitrate d'argent 1) jilama fura werew ke den ηe na. O furaw be den ka fiyen kunben min be sɔɔɔ dana fe, nka u te damajalan fiyen kunben. Ka fara o kan nitarati darizan (nitrate d'argent) be den ηe dimi ka waati damadɔ ke. Ni aw be se ka eritoromisini, tetarasikilini walima powidoni-iyodini sɔɔɔ ηedimi na, o de ka fisa. Nka ni nitarati darizan jilama de be aw bolo, aw be se ka o dɔɔɔn ke ηe na

Ni dana walima damajalan ηedimi be den na, a bangebaga fila bee ka kan ka bana ninnu furake ηɔɔɔn fe (aw ye seben ηe 237 ni 359 laje).

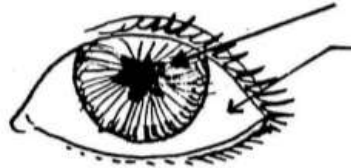
5 ηemɔɔɔninabana (ηemɔɔɔnidimi)

A taamasijew:

Bana te ηe min na

ηemɔɔɔninabana be ηe min na

ηefinman be dɔɔɔya tuma dɔw.

A be bonya, ηe jeman be bilen ka dimi gelɛn ke a la.

A ka ca a la ηemɔɔɔnidimi be ke ηe kelen de la. A dimi be bala ka damine walima a be damine dɔɔɔni dɔɔɔni. Ji caman be bɔ ηe na. Wa a dimi be juguya ni ηedimitɔ be yeelenma yɔɔɔ la ani ni i magara ηe na. A te bo tige i n'a fɔ ηedimi tɔw. A ca a la ni a tigilamɔɔɔ be fileli ke bugun be ke a ηe kɔɔɔ.

5.1 A furakεcogo

A ka kan ka furake jooa jooa dɔɔɔɔɔɔɔɔ la, banakisefagalanw te fosi ηe a la.

6 J̄enatansiȳon

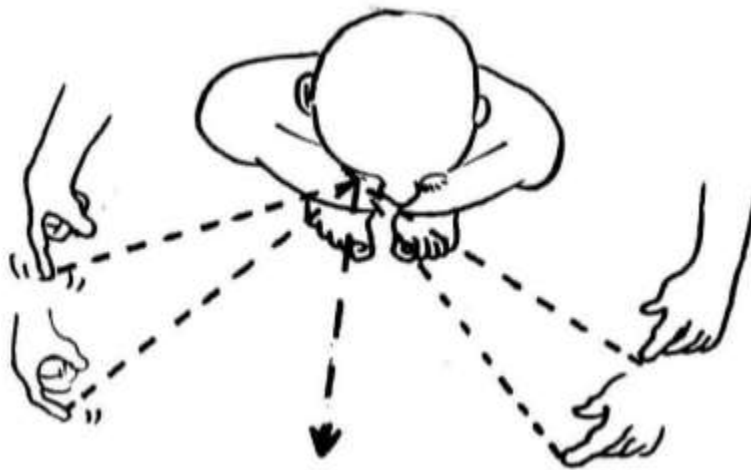
Nin ye bana juguba ye, min ka teli ka j̄e kelen mine, ni a be s̄oro tansiȳon juguman fe. A ka teli ka m̄oḡow mine minnu si be san 40 sanfe, wa u ka fiyen sababuba don. **A ka fisa ka bana in taasij̄ew don walasa ka taa a furake teliya la d̄oḡot̄oro so la.**

J̄enatansiȳon be m̄oḡo mine cogoya fila de la:

6.1 J̄enatansiȳon basigilen

Joli be jigin j̄e k̄on̄o d̄on̄i d̄on̄i, tumad̄ow la dimi te ke a la. Yeli fana be d̄oḡoya d̄on̄i d̄on̄i, a be damine j̄e kere la ka juguya. Tuma d̄ow la o be ke ka a s̄oro a tigi ma a jatemine.

Ka j̄edimit̄o bila a ka j̄ekise tilen ka fileli ke, o segesegeli be a to a ka d̄on ko j̄enatansiȳon don:

Aw be a jini a tigi fe, a ka a j̄e kelen datugu ka fen d̄o file ni kelen ye a j̄efe.

Aw be a jatemine ni a be bolokoniw ye a ka ȳoro fileta k̄on̄o.

Ni bana te m̄oḡo j̄e na ni a be fileli ke a j̄efe, a be se ka bolokoniw lamagato ye kere fila la i n'a fo ja in be a jira cogo min.

Ȳoro min be file, o d̄oḡyalen don

Ni j̄enatansiȳon don, a tigi te se ka bolokoniw ye fo ni tegew dara a j̄efe

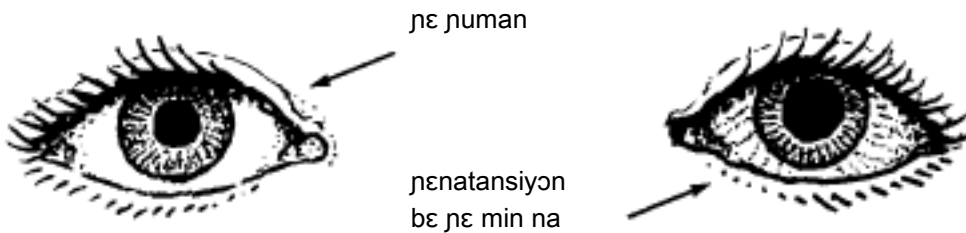
Ni j̄enatansiȳon basigilen d̄onna jooa, a be se ka furake ni pilokaripini (*pilocarpine*) jilama ye walasa ka fiyen bali. A kecogo be se ka seben d̄oḡot̄oro walima keneyabaarakela d̄o fe, o min be se ka j̄e cogoya d̄on. Aw ka kan ka pilokaripini toni a tigi j̄e k̄on̄o a ka j̄enemaya be k̄on̄o. Ni a be se ka ke fana aw ka j̄e opere, o de ye j̄enatansiȳon furakecogo juman ye.

6.2 A k̄unbencogo

J̄enatansiȳon tun be m̄oḡo minnu bangebaw la ni olu si temena san 40 kan, u ka kan ka a laje ka taa d̄oḡot̄oro so la ka u j̄e laje san k̄on̄o sij̄e kelen.

7 Ɔenatansiyon jugumanba

Yorɔnikelen dimigelen be bala ka ke je na walima tuma dow la a be ke kungolo fankelen na. A be se ka fɔɔɔ yere bila a tigi la. Dimi be ke je na, a be geleya i n'a fo bikise. Dimi be je min na, o finman be bonya ka teme je numan ta kan.

Ɔenatansiyon juguman be se ka mɔgo fiyen tile damado kɔɔ. Aw ka kan ka taa aw yere laje joona joona dogoto so la. Tumadow la nin bana in furakecogo ye opereli ye.

8 Ɔejiforokolabana

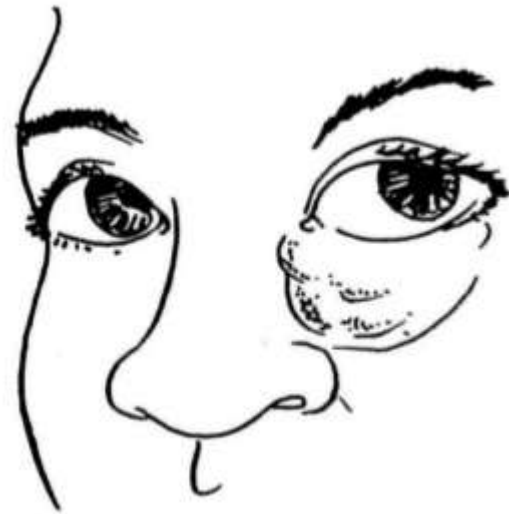
8.1 A taamasijew:

Ɔedingeni kɔɔna ni nu lamini golo be bilen ka funu ani ka dimi ke a la. Ɔe ji be bo kɔsebe. Ɔebo dooni be ke Ɔedingeni kɔɔ ni a fununen don.

8.2 A furakecogo:

- Aw be bula (konperesi, finimugu) su jikalan na ka o da a kan.
- Aw be Ɔedimituluni walima Ɔedimi fura jima ke je kan.
- Aw be penisilini (penicilline) furakisew ta (aw ye seben je 350 laje)

Ɔejalandimi basigilen be se ka furake ni pilokaripini (*pilocarpine*) jima ye, dogoto ye min seben. O fura ka kan ka ke je na a tigi si be.

9 Ɔenasumuni

Funu bilenman don min be bo jegolo kɔɔ; a ka ca a la, a be bo je dagolo la.

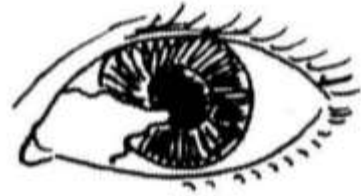
Aw be bulaw (kɔnperesi, finimugu) su ji wɔɔkɔlen na ka o da a kan.

Asidi bɔriki (acide borique) dɔɔni walima kɔgɔ dɔ be se ka ke ji la, nka aw kana farafinfura ke a la abada.

Aw be se ka ɲedimituluni ke ɲe na siɲe saba tile kɔɔ walasa ka ɲenasumuni werew bali ka falen.

10 Sogosu ɲe kan (*Pterygion*)

Sogosu be bɔ ɲe kan ka bonya dɔɔni dɔɔni ka bɔ nu fan fe ka taa ɲeyeelendonda la. A ε sɔɔ tileyeelen, fiɲe ni gɔngɔn fe. Luneti finmanw donni be se ka sogosu ɲeɲe ni a dimi nɔgɔya. Nka, sogosu in ka kan ka opere ka a bɔ yen sani a ka se ɲemɔgɔni ma. Nka a ka ca a la, sogosu be segin ka bɔ tuguni opereli kɔfe.

Farafin furakeli minnu be ke ni kaakɔ muguw ye o be se ka kɔɔ lase mɔgɔ ma. Aw be se ka ɲedimifura kamomili (*camomille*) jima walima orozi (*rose*) ke ɲe kan walima bulaw (kɔnperesiw, finimugu) sulen ji suma na walasa ka a dimi ni a ɲeɲe nɔgɔya.

11 Joli bɔli ɲe jeman yɔɔ la

ɲe jeman yɔɔ dɔ be bilen nka dimi te ke a la. Sɔgɔsɔgɔ jugumanba be a bila mɔgɔ la, i n'a fɔ keteketeni. ɲe kanjolisira dɔ perenni fana be na ni a ye. Ni ko were ma don a senkɔɔ, a ma jugu i n'a fɔ birinti; a be ban dɔɔni dɔɔni a yere ma dɔgɔkun 2 kɔɔ hali ni a tigi ma fura ke a la. A sababu be se ka ke jolisiraw fanga dɔgɔyali walima tansiyɔn yeleti ye.

Denyereni ɲe yɔɔ dɔw bilenni te basi ye. Fura ke kun te o la.

12 Joli jiginni ɲe yeelendonda yɔɔ la (*Hyphéma*)

Ni joli be bɔ ɲe yeelendonda la, o te taamasiyen ɲuman ye. Tuma dɔw la, a be sɔɔ ɲe joginni fe, i n'a fɔ bolokuru nɔ. Ni dimi be a la ani ni a tigi te yelike, aw be aw jija ka taa ni a ye ɲe dɔgɔɔ dɔ fe yen joona. Ni a dimi man jugu ani ni a tigi be yelike, aw be a ɲe fila be siri. A tigi dalen ka kan ka to tile caman. Nka ni dimi beka juguya, o be se ka ɲekise geleya (ɲenatansiyɔn, seben ɲe 222) Aw be taa ni a tigi ye ɲe dɔgɔɔ dɔ fe yen joona joona.

13 Ɓekanbugun

Ɓemɔɔni be lafin dɔɔni dɔɔni ka ke bugun walima jeman ye ni yeelen jɔra a kan. Ni a beɛ kera jeman ye, je te yelike tugun. Ɓekanbugun ka ca mɔɔkɔɔɔbaw de la, nka a kelen kelenw be ye denmisen fana na. Ni fiyento be se ka dibi ni yeelen bɔ Ɓɔɔɔ na ani a be fenw lamagato dɔn, opereli be se ka a to a be yelike tuguni. Nka hali ni o kera, a mako bena ke luneti Ɓenemabaw la. A bena men sani a ka deli o fana na.

Fura te yen min be se ka bana in furake. (Tuma dɔw la, opereli senfe, u be kɔɔnkise don je kɔɔ, ola luneti ko kun te bilen.)

Ni mɔɔ te yelike ka je: Denmisen minnu te yelike ka je walima minnu be a fɔ lakɔli la ko u kungolo be u dimi ni u ye fileli ke walima ni u ye kalan ke, olu ka kan ka taa a laje je dɔɔɔɔɔ fe (je dɔɔbaga dɔ), barisa a be se ka ke u ka kan ka luneti don.

Ni baliku beka kɔɔ, a ka ca a la a ka yɔɔsurun yeli be dɔɔya. Kalankelunetiw be se ka a deme ka yeli ke ka je. Aw ka kan ka lunetiw sugandi, aw be se ka yeli ke ni minnu ye ka je santimeterɛ 40 Ɓɔɔɔ aw je kɔɔ. Ni kalankelunetiw ma se ka deme ke, aw be taa Ɓefurakela dɔ laje.

Kɔɔsili: Luneti minnu kerenkerennen te, olu be se ka kungolodimi bila mɔɔ la walima ka a tigi je tɔ tije. Aw kana luneti san sugu la fewu masiri kama.

14 Tafuge walima dimɔɔw pantɔla

Tuma dɔw la, mɔɔkɔɔɔbaw be a fɔ ko olu be fen dɔw pantɔ ye walima tafuge, ni u beka yɔɔ manamanato dɔ laje (i n'a fɔ koko walima sankolo). U be o fenw lamagato ye u je kɔmi kɔmitɔ. O fenw be i n'a fɔ dimɔɔ fitiniw pantɔ. A ka ca a la, o te kojugu ye. Nka ni fen caman be teme je kɔɔ ani yeli beka dɔɔya fan kelen fe, o be a jira ko o tigilamɔɔ ka kan ka ta a yere furake. **Aw ka kan ka taa aw yere laje joona joona.**

15 Fenw keli fila ye mɔɔ je kɔɔ

Fenw keli fila ye mɔɔ je kɔɔ, o sababu ka ca. Ni fenw balala ka ke fila fila ye mɔɔ je kɔɔ, ni a basigilen don, walima ni a beka juguya, o be se ka ke geleya ye. Aw ye taa aw yere laje dɔɔɔɔɔso la. Ni mɔɔ ye aw gosi aw kun na, o be se ka fiɔe bila kunseme na, ola aw be taa dɔɔɔɔɔ dɔ fe.

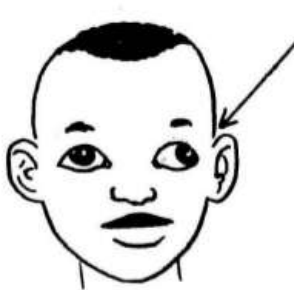
Ni fenw be ke je korɔ fila ye waati ni waati, o be se ka ke fanga dogɔya walima segen taamasije ye min sababu ye dumuni dafalen dunbaliya ye.

Aw ye balocogo numan kalan sigida 10 na ani ka dumuni dafalen dun cogo bee la. Aw be se ka witaminiw fana ta. Ni dogɔya ma don a la, aw be taa aw yere laje dogɔtorɔso la.

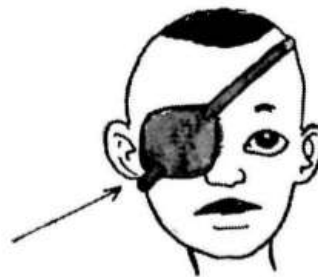
16ɲe taalen kalamene fe

Ni den walima denmisen fitinini be fileli ke a je kere la waati ni waati, o te basi ye. A ka filelicogo bena ye lema don nataw la. Nka ni a be fileli ke tuma bee a je kere la, ni den ma furake a denmisenma, a tena se ka yeli ke ni o je in ye tuguni. Aw be aw jija ka taa ni a ye je dogɔtorɔ do fe jooa. ɲe sirili, a opereli walima luneti kerɛnkerɛnnenw be se ka a dogɔya.

Denmisenni si mana korɔbaya opereli be se ka je latilen, ka den jenayecogo je, nka a te se ka den je fanga dogɔyali ban.

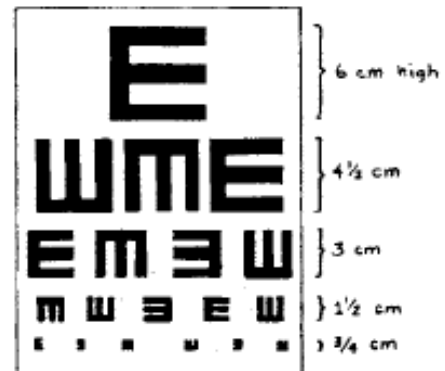
Ni nin je in de be fileli ke kere la

Nin be a to je min fanga ka dogɔ, o ka se ka yelike.

Aw be je don in ye lelen to

Nafama: Den bee je ka kan ka laje jooa (a ka ke a san 4 o ka fisa). Aw be se ka segesegeli ke ni siginiden E ye (seben je min be kuma o kan: aw ye keneya baarakelaw demɛ ka kalan ke, aw ye o laje 24-13 yɔrɔ). Aw be je kelen kelen bee laje ni fi je te do la. Ni fi je be kelen na walima a fila bee la, aw be taa je dogɔtorɔ do fe.

17 Surɔfiyen ni je jali (*Hypovitaminose A*)

Nin pedimi in ka ca denmisenw na minnu si be damine san 1 na fo san 5. A bana in be sɔɔ ni witamini A ma ka dumuniketaw labɔ. Ni bana in ma ye jooa ka a furake, a be se ka denmisen ke fiyentɔ ye.

17.1 A taamasijɛw:

- A damine na den te se ka yelike sufe, o be wele surɔfiyen. A te se ka yelike dibi la.

- Ni a menna, a jɛw be ja (o be fo *tubabukan na: xerosis*). Jɛ jeman yɔɔ be a damine ka fin.
- Kurukuru fitini dɔw be se ka bɔ mɔgɔ jekise kan.

- Ni bana be juguya, je finmanni be ja a te manamana, wo fitini dɔw be se ka bɔ je kan.
- O kɔfe je finmanni be magaya, ka funu, fo ka se cili ma. A ka ca a la, dimi te ke a la. Jɛ jolima o, a jolifɔnma o, walima fiɛ werew be se ka mɔgɔ fiyen.

- Waati dɔw la, jɛjali be damine walima ka juguya denmiseni na, ni o ye a sɔɔ bana werɛ be a tigi la i n'a fo konoboli, keteketeni, walima sɔgɔsɔgɔninje.
- **Aw ye denmisenw je laje bana be minnu na walima minnu fanga ka dɔgɔ.** Aw ye u je laje ni witamini A ntanya te u la.

17.2 Bana kubbenni ni a furakeli:

An be se ka an tanga je jali ma, ni an be to ka dumuniw ke vitamini A be dumuni minnu na.

Aw ye ni waleya ninnu matarafa:

- Ni aw be se, aw ye sin di denw ma fo ka u se san 2 ma.
- Ni den ye kalo 6 soro, aw be dumuniw di a ma vitamini A be minnu na, i n'a fo nakofen minnu bulu ye binkeneman ye, epinari be o la; ani yiriden minnu je ye neremuguman ye i n'a fo lenmuruba, manje, mangoro, ani je. Nono, shefan, bibe ani bibe fana ye dumuniw ye vitamini A be minnu na. Vitamini A caman be ntentulu la. Hali ni aw te ntentulu dun, aw be weri tilance ntentulu fara an ka tobilike tulu litiri 1 kan.
- Ni aw te nin dumuniw ninnu soro, walima ni den min be surofiyen walima jeja tamasiye dow jira, aw be vitamini A 200.000 furakise di a ma (eretinoli miligaramu 60, furakise walima a furaji (siro) di a tigi ma, siye 1 kalo 6 o kalo 6 (seben je 391). Aw be a kise 100.000 hake di denw ma minnu te san 1 bo.
- Ni a bana ka gelen aw ye vitamini A 200.000 siro di den ma tile folo ni a filanan ani tile 14 kofe. Den minnu te san 1 bo, olu be se ka nin fura kofolen in tilance ta (100.000 U).
- Jjeja ka ca sigida minnu na, aw ye vitamini A 200.000 di denbaw ma, den be minnu sin na kalo 6 o kalo 6, ani muso konoma minnu konon temena kalo 4 ni tila kan.
- **Aw ye aw hakili to a la:** ni vitamini A cayara mago farila o ye psoni ye. Aw kana a dita caya ka teme hake kofolen kan.
- Ni den ka jedimi ka jugu kosebe, ka a peyeelendonda je ye lema, ka a funu walima ka womisenniw ke a sanfe, aw ye dogotoro do ka deme jini. Den je ka kan ka furake, wa o yoro bee la vitamini A ka kan ka di a ma, a ka fisa vitamini A 100.000 pikiri ka ke a sogobu fe.

Nakolafen kene minnu bulu ye binkeneman ye, yiriden ani nakolafen minnu den ye neremugu ye, olu dunnin be den je tanga fiyen ma.

18Mara

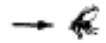
Bana in ka ca farafinna, mekisiki jamana worodugu yɔɔ dɔw ani ameriki worodugu ni a kɔɔdugu cɛ. O bana in sababu ye tumumisenniw (banakise) ye minnu be sɔɔ dimɔɔ fitini dɔw fe ni u be wele ko “dimɔɔ finman” (merente). U be bana in ta mɔɔ dɔ la ka yeɓema mɔɔ wɛɛ la

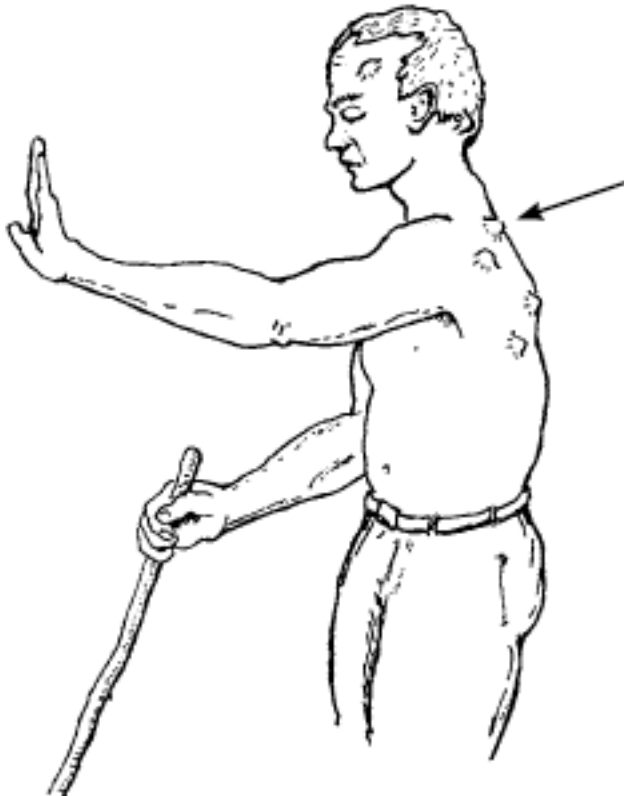
merente

O tumu (banakise) ninnu be mɔɔ sɔɔ dimɔɔ finman ninnu ka kinni de fe.

bonya yɛɛ yɛɛ

18.1 Mara taamasijew:

- Dimɔɔ (merente) in ka kinni temenen kɔfe ka kalo caman ke, kurukuru dɔw be bɔli damine a tigi fari la; u ka teli ka bɔ ka a ta mɔɔ disi la ka jigini, disi ani a worow la. A ka ca a la kuruden 3 ka se 6 jɔɔɔn ma, u tɛ dimi wa u bonya be se ka a ta santimetiri 2 la ka se santimetiri 3 ma.

- A tigi fari be se ka a ɛɛɛ kɔsebe ka a sababu ke banakise ninnu ye.

- Dimi be ke a tigi kɔ, a kamankun, ani a kɛɛ la, (walima a tigi fari fan beɛ)

- Genegenew be bonya.

- A tigi kɔ walima a kɔɔ golow be se ka girinya ani ka u kuru kuru i n'a fɔ lenburuba fara ka tɛme u cogo kɔɔ kan. Walasa aw ka a ye, aw be a fari laje yeelenmayɔɔ la.

- Ni bana in ma furake jooɔa, a tigi fari be ɛɛɛɛɛ ka taa a fe. Nɔ jɛmanw be se ka bɔ a tigi jɛda ni senw na. A tigi senyanfan golo be pɛrenperɛn.

- Jɛnabanaw be se ka fiyɛntɔya lase mɔɔ ma. Jɛ be fɔɔ ka bilɛn, o kɔ a be ji bɔ, a be tila ka jɛdimi taamasijɛ jira (seben jɛ 221 laje). Jɛkise be lafin ka a tigi jɛniji i n'a fɔ jɛjali (seben jɛ 226 laje). A be laban ka a tigi jɛw mine a la (fiyen) ka a sababu ke joli bilali ye jɛkise la, bugun, jɛnatansiɔɔn, ani geleya wɛɛw.

Tuma caman, je ko geleyaw be damine san 10 fo ka se san 15 ma mɔɔw la minnu nelabanamisenni te kɔtigi. A be damine ni je ka yeta dɔɔyali ye fitiri fe, o ko yeli be geleya a tigi ma dɔɔni dɔɔni (aw ye seben laje nenatansiyɔn segesegeli be sɔɔ je min kan), o ko, yeta yere be dɔɔya hali tile fe, fo ka laban ka tunu pewu, o la banabagato be fiyen.

Aw ye taa aw je laje kabini aw ka yeli be dɔɔya sufe. O lajeli in senfe, fiye caman werew be se ka ye. Nka fen min be se ka to o segesegeli in ka sira sɔɔ, o de ye mikorofileri ye (*microfilaires*) (tumunmisenni/banakise) minnu be ke je kɔɔ ni a be se ka ye ka sɔɔ i ma fosi don i je na, nka o ni a ta bee a ka kan ni dɔɔtɔɔ do ka lajeli ye, a baarakeminen jumanw be min bolo. Ni aw sigara hali dɔɔni, aw be taa aw yere laje joona dɔɔtɔɔso la.

18.2 Mara furakɛcogo:

Furakeli teliman ani a damineni joona, o be se ka mara fiyen bali. Nin bana in basigilen don yɔɔ minnu na, aw be furakeli damine yen kabini aw be a taamasije fɔɔw ye. Ni je ye tijeni damine a furakeli be geleya ka taa a fe wa fura yere be se ka a to juguya. O furakeli ka gelen, aw be taa dɔɔtɔɔso la.

- Iwerimekiten (mekitizan) (*Ivermectin/Mectizan*) ye mara furaw bee la juman ye, tuma dɔw la a be di fu sigida keneyasow la.
- Diyetilikaribamazini (*Diethylcarbamazine*) ni ruwamini (*ruamin*) ye fura werew ye minnu fana be se ka mara furake, nka u ka tijeni ka ca ni u ka jeni ye, kuma te ni joli be je kan. U ka kan ka di dɔɔtɔɔ dɔɔn de ka yamariya kɔɔ. Walasa ka a tata ni a tacogow don, aw ye seben je 377 laje.
- ɲɛɲɛfuraw be do bo ɲɛɲɛ na (aw ye seben je 385 laje).
- Opereli dabɔra ka je falakaw wuli, ni o baaraw daminena u waati la, o be se ka do bo a banakise hake la.

18.3 Bana kunbɛncogo

- Merenteniw be balo kɔdaw la. An ka kan ka o yɔɔw binw ani a jiriw tige ka bo yen walasa ka dimɔɔ ninnu hake dɔɔya.
- Aw ye kenema dali dabila, kerɛnkerɛnnya na, tile fe: dimɔɔ ninnu be mɔɔw kin tile de fe kenema.
- Aw ye Merenteniw kelebaga jekuluw deme u ka baara la.

Furakeli joona be se ka fiyen bali ani ka dankari ke bana in cayali la.

Aw ye taa lajeli ke kabini bana taamasije fɔɔw.